

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΚΟΥΡΜΟΥΛΗ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας
Διευθ. τοῦ τοῦ Γλωσσολογικοῦ Σπουδαστηρίου

ΚΑΚΟΦΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΦΥΛΑΞΙΣ

*Ἀφιεροῦται ἐκ βαθέων τῷ ἐπιφανεστάτῳ Βυζαντινολόγῳ
Φαίδωνι Κουκουλῆ*

Τὸ ὄνομα *Τύρταμος*, ὅπερ ἔφερον ὁ μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ Περιπατητικῇ Σχολῇ, ἀπήρθεσκεν εἰς τὸν Σταγίριτιν φιλόσοφον. Διό, καθ' ἃ παραδίδει ὁ Στράβων «μετωνόμασε δ' αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης *Θεόφραστον*... φεύγων τὴν τοῦ προτέρου ὀνόματός *κακοφωνίαν*» (13, 618) ¹.

Ὁ ἀρχαῖος ὄρος *κακοφωνία* χρησιμοποιεῖται καὶ ὑπὸ τῆς συγχρόνου ὑφολογίας μετὰ τῆς παραδοθείσης σημασίας. Ἀντίθετον δὲ τῷ *κακοφωνία* ἦτο τὸ *εὐφωνία*: «δ' εὐφωνίαν τὸ σέξτης λέγεται ξέσσης» Μ. Ἐτυμολ. 610, 56.

Τὴν ἔννοιαν τοῦ *κακοφώνου* εἶναι πολλὰκις δύσκολον γὰ προσδιορίσωμεν, διότι ἡ αἴσθησις ταύτης εἶναι κυρίως ἔσωγλωσσική, ἔξαρτᾶται δ' ἀπὸ τοῦ τόπου: «ἄλλα δ' ἀλλαχοῦ καλὰ» καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐκδοχῆς τῆς ². Ἐνεκα τούτου εἶναι πολλὰκις δύσκολον, ἐν πολλοῖς δέ, καὶ δὴ καὶ περὶ ἀρχαιοτέρων στοιχείων προκειμένου, ἀδύνατον γὰ εὐρωμεν τοὺς λόγους, δι' οὓς λέξις τις ὑπελαμβάνετο, ἂν ὄντως ὑπελαμβάνετο, ὡς *κακόφωνος*. Ἄν λ.χ. ἦσαν *κακο-*

1. Πιθανῶς ἦτο ὅλος ὑποκειμενικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ ἐντύπωσις περὶ *κακοφωνίας* τοῦ ὀνόματος τοῦ μαθητοῦ του. Ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται πῶς εἰς τὸν *Τύρταμον*, οὐχὶ βαρβαρικῆς καταγωγῆς (ἦτο Λέσβιος ἐξ Ἐρεσοῦ), ἐδόθη ὑπὸ τῶν γονέων ὄνομα ἠχοῦν κακῶς εἰς ἑλληνικὰ ὄτα. Ἐχομεν δὲ τὸ πελοποννησιακὸν (Σπάρτη - Μαντινεία) κύριον ὄνομα *Τυρταῖος*, περὶ οὗ δὲν παραδίδεται ὅτι παρείχεν ἐντύπωσιν *κακοφωνίας*. Ὅθεν ὑποπιτεύω ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης προσέκρουεν ἀσυμπαθῶς, ὄχι εἰς τὸ *κακόφωνον*, ἀλλ' εἰς τὸ παρετυμολογικῶς συναγόμενον *κακόσημον* τοῦ ὀνόματος. Τὸ ὄνομα δηλονότι ὠδήγει πιθανῶς παρετυμολογικῶς πρὸς τὸ *ἄρταμος*, τοῦθ' ὅπερ εὐρισκεν ὁ μέγας φιλόσοφος, πεπαισμένος βεβαίως, ἀπᾶδον πρὸς ἄνδρα περὶ τὴν φιλοσοφίαν διατρίβοντα, διὸ καὶ ἀπένευεν αὐτῷ τὸ σεμνὸν ὄνομα *Θεόφραστος*.

2. Πβ. λ.χ. γαλλικῆς *κακοφωνίας* ἐν τῷ κεφ. *Formes pathologiques de la condensation* παρὰ C. Ba11y, *Linguistique générale et Linguistique Française*, Berne 1944, σ. 334 - 337.

φωνικοί οἱ λόγοι τῆς μετονομασίας τοῦ Τυρτάμου εἰς Θεόφραστον, εἶναι δύσκολον νὰ συλλάβωμεν αὐτούς. Ἀντιθέτως ἡ ὑπό τοῦ Μ. Ἐτυμολ. παραδιδόμενη διὰ μεταθέσεως μεταβολὴ τοῦ *σέξτης* εἰς *ξέσις*, εἶναι προφανές ὅτι ἐπραγματοποιήθη πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ δυσκόλου συμφωνικοῦ συμπλέγματος *κατ*.

Κυρίως δ' εἰπεῖν ἐν τῇ γλώσσει δὲν ὑπάρχει κακοφωνία, ἀλλὰ μόνον τάσις πρὸς ἀποφυγὴν ταύτης. Ἡ ἐνυπάρχουσα δ' αὕτη τάσις ἐνεργεῖ διὰ διαφόρων μέσων καὶ ἐπιτυγχάνει τὴν δημιουργίαν ὄρων, ὑφ' οὔς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λάβῃ χώραν ἡ κακοφωνία. Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιδιωκομένου τούτου σκοποῦ, συνεργοῦν παράγοντες τοῦτο μὲν αἰσθητικοί, τοῦτο δὲ δημιουργικοὶ καθόλου τῆς γλωσσικῆς οἰκονομίας.

Ἡ ἐνεργητικὴ ἐπέμβασις πρὸς ἀποφυγὴν κακοφώνων σχηματισμῶν ὀνομάζεται ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐπιστήμῃ *προφύλαξις*¹. Εἶναι δὲ φαινόμενον συντελούμενον πάντοτε προληπτικῶς, ἥτοι λαμβάνον χώραν εὐθὺς ὡς διαφανῆ κίνδυνος δημιουργίας κακοφώνου σχηματισμοῦ. Ἡ προφύλαξις ἄρα δὲν αἴρει ὑφισταμένην ἐν τῇ γλώσσει κακοφωνίαν, ἀλλὰ προλαμβάνει τὴν δημιουργίαν ταύτης.

Τεθέντων οὕτω τοῦ τε ὀρισμοῦ καὶ τῆς περιπτώσεως λειτουργίας τῆς προφύλαξεως, εἶναι εὐκόλον νὰ ἐντοπισώμεν καὶ τὴν περιοχὴν ἐν τῇ ὁποίᾳ δύναται αὕτη νὰ λειτουργήσῃ. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ μορφολογίᾳ περίπτωσις λειτουργίας προφύλαξεως δημιουργεῖται μόνον κατὰ τὴν σύναψιν θέματος καὶ παραγωγικῆς καταλήξεως, ρηματικῆς ἢ ὀνοματικῆς. Τοῦτο δέ, διότι κατὰ μὲν τὴν σύνθεσιν ὁ κίνδυνος κακοφωνίας ἀποφεύγεται δι' ὑπερπηδήσεως τῆς ἐτέρας ἐκ τῶν δύο ὁμοίων συλλαβῶν, κατὰ δὲ τὴν σύναψιν θέματος καὶ αὐξήσεως ἢ ἀναδιπλασιασμοῦ ἡ γλωσσικὴ οἰκονομία ἔχει λειτουργήσει ἤδη κατ' ἄλλον τρόπον².

Ἡ προφύλαξις εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ *horroris æquii*. Ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ λόγου ἀποφεύγεται ἡ ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν φθόγγων, ὡς παρέχουσα ἐντύπωσιν ψελλισμοῦ. Τὴν καταστροφὴν τῆς ἐντυπώσεως ταύτης ἐπιτυγχάνει ἡ γλῶσσα κυρίως δι' ἀνομοιώσεων. Μεταξὺ δύο ὁμοίων φθόγγων, ὁ εὐρυσκόπετος εἰς μειονεκτικὴν ἔναντι τοῦ ἐτέρου θέσιν ἀποβάλλει ἐν ἡ περισσότερα τῶν κοινῶν ἀρθρωτικῶν στοιχείων, καθιστάμενος οὕτω διάφορος

1. E. Schwyzer, Griech. Gramm. I, Prophylaxe σ. 288 κέξ., Hiatprophylaxe σ. 404 κέξ.

2. Κατὰ ταῦτα δὲν νομιζώ ὅτι ἔχει ἀποδεικτικὴν δύναμιν τὸ ὑπὸ τοῦ W. Schulze, KZ 43, 185 προσαγόμενον, ὡς μοναδικὸν παράδειγμα προφύλαξεως ἐν τῷ ἐνεστωτικῷ ἀναδιπλασιασμῷ, *Fε-Fικ-σκο->έσκο. Ἀπλῶς παρὰ τὸ παλαιὸν *Ἔσκοειν*, ἐσχηματίσθη ἀπὸ τοῦ ἄορ. *ἔFεFικτο* νέος ἐνεστώς *FεἜσκο*, διὰ καθαρῶς σχηματιστικούς, οὐχὶ προφυλακτικούς λόγους.

ἢ καὶ ἀποβαλλόμενος ἐν συνεχείᾳ πλήρως ¹. Ἄλλως ἡ κακοφωνία ἀποφεύγεται δι' ὑπερπηδήσεως συλλαβῆς ². Προκειμένου δηλονότι νὰ λάβῃ χώραν σύνθεσις στοιχείων, ἂν ἡ ἀρκτική συλλαβὴ τοῦ β' συνθετικοῦ ἀρχίζῃ (ἢ λήγῃ) διὰ τοῦ αὐτοῦ συμφώνου, δι' οὗ καὶ ἡ ληκτική συλλαβὴ τοῦ α' συνθετικοῦ, ἢ μία τῶν δύο συλλαβῶν, ὡς ἀσθενεστέρα δὲ πάντοτε ἡ πρώτη, παραλείπεται *κελαινεφῆς, ἀμοροεὺς* κλπ. Συγγενῆς πρὸς τὴν ὑπερπήδησιν συλλαβῆς εἶναι ἡ καλουμένη *ἀπαξέπεια* ³ ἢ *ἀπλολογία* *ποδ-απο-νιπτρον > *ποδάνιπτρον*, *ὠλενόκρανον > *ὠλέκρανον*, διδάσκαλος > *δάσκαλος* κλπ.

Ἐνῶ δ' ὅμως διὰ πάντων τῶν ἀνωτέρω μέσων ἐπιδιώκεται ἡ ἀποφυγὴ τῆς ἀλλεπαλληλίας ὁμοίων φωνημάτων, διὰ τῆς μορφολογικῆς προφυλάξεως ἀποφεύγεται προληπτικῶς ἡ δημιουργία παραγῶγων ρημάτων ἢ ὀνομάτων, ἐν οἷς ὅμοιοι φθόγγοι τοῦ τε θέματος καὶ τῆς παραγωγικῆς καταλήξεως θὰ ἐδημιούργουν κακοφωνίαν. Ἡ προληπτικὴ αὕτη ἐπέμβασις τοῦ ψυχολογικοῦ παραγόντος, δημιουργεῖ ὅλως ἰδιάζουσας περίπτωσιν ἐκδηλώσεως τῆς διεπούσης τὴν γλῶσσαν οἰκονομίαις.

Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς προφυλάξεως οὔτε περὶ ἀνομοιώσεως πρόκειται οὔτε περὶ ὑπερπηδήσεως συλλαβῆς οὔτε περὶ ἀπλολογίας. Ἡ ἐπέμβασις πρὸς ἀποφυγὴν τῆς κακοφωνίας δὲν λαμβάνει χώραν ἐπὶ ὑφισταμένου ἤδη γλωσσικοῦ στοιχείου (ἀνομοίωσις — ἀπλολογία) οὐδ' ἐμφανίζεται ἐν τῇ προσπαθείᾳ πρὸς σύνθεσιν νέου στοιχείου (ὑπερπήδησις συλλαβῆς).

Μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω φαινομένων καὶ τῆς προφυλάξεως ὑφίσταται ἀσφαλῶς τὸ κοινὸν σημεῖον, ὅτι πάντα ταῦτα συγκλίνουν εἰς τὴν ἀποφυγὴν τοῦ ψελλισμοῦ, ἧτοι ἀπομακρύνουν τὸν κίνδυνον κακοφωνίας. Ἐνεκα τούτου καὶ δεδομένου ὅτι τόσον ἐν ταύτῃ ὅσον καὶ ἐν ἐκείνοις κυριαρχεῖ ὁ horror æquii, δύναται ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ λεχθῇ ὅτι καὶ ἡ προφύλαξις ἀνήκει πῶς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ ἀνομοιώσεως.

Τοῦτο ὠδήγησε τὸν M. Grammont νὰ κατατάξῃ τὰ εἰς τὴν προφύλαξιν ἀναγόμενα φαινόμενα εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ ἀνομοιώσεως, εἰς εἰδικὰς ὑποδιαιρέσεις ὑπὸ τοὺς τίτλους *προφυλακτικὴ ἀνομοίωσις* (dissimilation pré-

1. Ἰδ. M. Grammont, *Traité de phonétique*, Paris 1946 σ. 269 κέξ.

2. Οὕτως ἀποδίδω τὸν ἐν κυριολεξίᾳ ἄλλο τι σημαίνοντα ὄρον *superposition syllabique* (Silbenschichtung).

3. *hapaxépie*. Grammont σ. 336. Κακῶς χρησιμοποιεῖται παρ' ἡμῶν ὁ ὄρος *ἀπλολογία* πρὸς δῆλωσιν τῆς τε ὑπερπηδήσεως καὶ τῆς ἀπαξεπειας. Ἡ ὑπερπήδησις δὲν εἶναι ἀνομοίωσις, διότι ὁ ὑποτιθέμενος πλήρης τύπος δὲν προὔπηρξε. Ἀντιθέτως ἐν τῇ ἀπαξεπειᾷ ἢ ἀπλολογίᾳ, ἡ ἀποβαλλομένη συλλαβὴ ἀφαιρεῖται ἀπὸ προὔπαρχοντος, τοῦλάχιστον ἐν τῇ συνειδήσει, συνόλου. Grammont σ. 331 κέξ. καὶ 336 κέξ. Κατὰ ταῦτα καὶ ὁ κρατῶν παρ' ἡμῶν ὄρος *ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ συλλαβῆς* δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ἀντὶ τοῦ ὄρου *ἀπλολογία* ἢ ἀπαξέπεια, οὐδέποτε ὅμως ἀντὶ τοῦ ὄρου ὑπερπήδησις συλλαβῆς.

vantive) ἢ *προφυλακτικὴ ὑπερπήδησις συλλαβῆς* (superposition syllabique prévantive) ¹. Ὡσαύτως ὁ P. Kretschmer διαλαμβάνων περὶ τοῦ φαινομένου λέγει ὅτι πρόκειται περὶ *προφυλακτικῆς ἀνομοιώσεως* (prohibitive Dissimilation) ².

Εἶναι προφανές ὅτι οὕτως ἐπιχειρεῖται ἀπλῶς τυπικὴ κατάταξις τοῦ φαινομένου. Περαιτέρω δ' ὁμοίως ὁ Grammont χωρίζει τοῦτο τῶν ἀνομοιώσεων, ἐρμηνεύων ὅτι διὰ τῆς προφυλακτικῆς ἀνομοιώσεως, ἤτοι τῆς προφυλακτικῆς ἀποφεύγονται μορφολογικοὶ σχηματισμοί, δυνάμενοι νὰ παρουσιάσων ἐνκαιρίαν λειτουργίας τῆς ἀνομοιώσεως. Ἐπίσης, ὑποστηρίζει, διὰ τῆς προφυλακτικῆς ὑπερπήδησεως συλλαβῆς ἀποφεύγονται τύποι δυνάμενοι νὰ προκαλέσουν ἀνομοιωτικὴν ὑπερπήδησιν συλλαβῆς ³. Τοῦτο σημαίνει ὅτι διὰ τῶν προφυλακτικῶν σχηματισμῶν δὲν ἐπιτυγχάνεται ἀνομοίωσις, ἀλλὰ τοῦναντίον ἀπομακρύνεται ὀριστικῶς ἢ περιπτώσις τῆς ἀνομοιώσεως.

Ἐνεκα τῆς φύσεως αὐτῆς ταύτης, νομίζω ὅτι ἡ προφύλαξις πρέπει νὰ ἀποσυσχετισθῇ ἀπὸ τῶν φαινομένων τῆς ἀνομοιώσεως. Ἀνάγκη ἐπίσης νὰ τονισθῇ ὅτι καὶ ἄλλα φαινόμενα, οἷον ἀνάπτυξις συμφώνων πρὸς παραμερισμὸν χασμωδιῶν ἐν λέξει καὶ ἐν συνελείᾳ, ἀνάπτυξις συνοδιῶν φθόγγων, μετὰθεσις φθόγγων κλπ. εἶναι ἄσχετα πρὸς τὴν προφύλαξιν. Ταῦτα παραλλήλιζονται ὑπὸ τοῦ Schwyzer ⁴, εἰ καὶ εἶναι προφανές ὅτι διὰ τῶν λοιπῶν πλὴν τῆς προφυλακτικῆς φαινομένων ἐπιτυγχάνεται ἀνεπιγνώστως παραμερισμὸς ὑφισταμένης κακοφωνίας ⁵. Ἀκριβῶς εἰπεῖν δὲν πρόκειται περὶ κακοφωνίας, διότι ἐν τῇ πραγματικότητι κακοφωνία δὲν ὑφίσταται ἐν τῇ γλώσσῃ, ἀλλὰ τὰ προϊόντα τῶν ἀνωτέρω ψυχροσωματικῶν παθῶν ἐπικρατοῦν ἐνίοτε

1. Διὰ τὸ καθόλου ζήτημα τῆς ἀνομοιώσεως πβ. τὸ μνημειώδες ἔργον τοῦ Grammont, *La dissimilation consonantique dans les langues indo-européennes et dans les langues romanes*, Dijon 1895, διὰ τὴν ἀνωτέρω κατάταξιν δὲ ἰδ. τοῦ αὐτοῦ *Traité de phonétique* ³ σ. 329 κέξ., 335 κέξ.

2. *Glotta* 12, 205, κρίνον τὴν πραγματείαν τοῦ K. Brugmann: *Gleichklangsvermeidung in der lautgesetzliche Entwicklung und in der Wortbildung*, *IF.* 38, 117-128. Παλαιότερον, *Glotta* 4, 337, κρίνον τὴν πραγματείαν τοῦ W. Schulze: *Kakophonie*, *KZ.* 43, 185 (= *Kl. Schr.* σ. 304-308) εἶχε προτείνει τὸν ὄρον *μορφολογικὴ ἀνομοίωσις* (*morphologische Dissimilation*).

3. Grammont, *Traité* σ. 329, 335.

4. *Griech. Gramm.* σ. 288 κέξ.

5. «Ἄν ὑπὸ τὸν ὄρον *εὐφωνία* νοοῦνται τινες τῶν ἄνευ σκοποῦ γενομένων μεταβολῶν ἐν τοῖς φθόγγοις συμπλέγμασι, τότε βεβαίως ἡ ἔκφρασις δὲν εἶναι ὅλας ἐσφαλμένη. Διότι προφανῶς πολλὰ τῶν διαδοχικῶς ἐκφωνουμένων φωνηέντων ἀποβάλλουσι τὴν *κακοφωνίαν* αὐτῶν διὰ τῆς συναλοιφῆς... πολλῶν διαδοχικῶς ἐκφωνουμένων συμφώνων ἢ ἐκφώνησις καὶ εὐκολωτέρα καὶ ἡδυτέρα καθίσταται διὰ τινον μεταβολῶν... ἢ ἐν τέλει πολλῶν λέξεων καὶ τύπων χρήσις τῶν εὐφωνικῶν λεγομένων φθόγγων συντελεῖ εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τῆς χασμωδίας καὶ δὴ συμβάλλεται εἰς εὐφωνίαν...» Χατζιδάκις, *Γεν. Γλωσσ.* σ. 79.

και τότε κρίνονται *εὐφωνότερα* τῶν παλαιότερων, ἅτινα και ἀντικαθιστοῦν πολλαίαις.

Ἡ προφύλαξις δὲν σχετίζεται πρὸς τὰ ἀνωτέρω ψυχοσωματικά φθογγογικά πάθη, διότι κατὰ ταύτην οὐδεὶς φθόγγος ὑφίσταται μεταβολὴν ἢ σίγησιν. Σχετίζεται μᾶλλον πρὸς τὰς γενικὰς ἐκεῖνας ρυθμιστικὰς τάσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνεται ἢ ἐν τῇ γλώσσῃ κρατοῦσα ἁρμονία.

Οὕτω πρὸς σχηματισμὸν παραγωγῶν μορφολογικοῦ τύπου ρηματικοῦ ἢ ὀνοματικοῦ, μεταξύ συνωνύμων ἢ ἰσοδυνάμων παραγωγικῶν καταλήξεων προτιμᾶται ἐκεῖνη, ἣτις, συναπτομένη εἰς τὸ θέμα, δὲν δημιουργεῖ, διὰ τινος τῶν συμφώνων ἢ φωνηέντων της καὶ τινος τῶν συμφώνων ἢ φωνηέντων τοῦ θέματος, ζεῦγος ὁμοίων φθόγγων, ἰκανῶν νὰ προκαλέσουν ἀνομοιώσιν. Ἐνεκα τῆς κυριαρχούσης ἐν τῇ γλώσσῃ ρυθμιστικῆς αὐτῆς τάσεως ἔχομεν λ.χ. τοῦτο μὲν *παχυλὸς* τοῦτο δὲ *λιγυρὸς*, τοῦτο μὲν *ζαρύφιον* τοῦτο δὲ *ξυράφιον*, τοῦτο μὲν *ἡδῶνο* τοῦτο δὲ *γλυκαῖνω* κτλ. Ἄν δὲν ἐπενήργει ἡ προφύλαξις θὰ ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ προκύψουν τύποι ἄγοντες εἰς ἀνομοιώσεις, οἷον : **λιγυλὸς* (λ - λ), **ξυρύφιον* (υ - υ), **γλυκῶνο* (υ - υ) κλπ. Μεγαλυτέρα δ' ἐνατένισις εἰς τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα πείθει ὅτι οὐδὲ ἀνομοιώσεις ἦτο δυνατόν νὰ λάβουν χώραν, διότι αὐταὶ ἀναγκαστικῶς θὰ προσέβαλλον τὰ ἐν ἀσθενεστέρῳ θέσει εὐρισκόμενα σύμφωνα ἢ φωνήεντα τοῦ θέματος, ὅτε θὰ κατεστρέφετο τὸ ἴνδαγμα τῶν λέξεων, διότι θὰ ἦσαν ἀδιανόητα λ.χ. τὸ **ριγυλὸς* < **λιγυλὸς* ἀντὶ *λιγυρὸς* ἢ ἡ μεταβολὴ τοῦ φωνήεντος τοῦ θέματος τῶν λέξεων **ξυρύφιον* ἢ **γλυκῶνο*. Ὅθεν ἀναγκαστικῶς οἱ ἀνωτέρω ὑποθετικοὶ τύποι θὰ παρέμενον ψελλιζόμενοι και κακόφωνοι.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς ἀναγκαιότητος τῆς λειτουργίας τῆς μορφολογικῆς προφυλάξεως, ἀπὸ ἀπόψεως γλωσσικῆς οἰκονομίας. Ἄνευ τῆς παρεμβάσεως τοῦ σπουδαίου τούτου παράγοντος θὰ ὀδηγοῦμεθα εἴτε εἰς ἀφόρητον ψελλισμόν εἴτε εἰς ἀπαράδεκτον ἐτυμολογικὴν συσκοτίσιν τῶν μορφολογικῶν σχηματισμῶν, ἐν οἷς διαπιστοῦται ἡ λειτουργία τοῦ φαινομένου. Τοῦτο δ' ὅμως θὰ ἦτο ἀσύμφωνον πρὸς τὴν ὅλην γλωσσικὴν οἰκονομίαν, δι' ἧς ἐπιδιώκεται ἡ ἐπίτευξις σαφηνείας τῆς ἀνακοινώσεως.

Ἡ προφύλαξις ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν γενικῶν γλωσσικῶν φαινομένων, ἐφ' ὅσον διὰ ταύτης ρυθμίζονται ζητήματα ἐκφραστικῆς ἁρμονίας. Οἱ λόγοι δ' ὅμως, οἱ προκαλοῦντες τὴν λειτουργίαν της εἶναι ἐσωγλωσσικοί, ποικίλλοντες κατὰ γλώσσας και ἐποχάς. Οὗτοι συνάδουν πρὸς τὴν καθόλου ἐξέλιξιν τῶν ἐπὶ μέρους γλωσσῶν, τὸ ἐκάστοτε ἐν χρῆσει σύστημα τῶν παραγωγικῶν μορφημάτων αὐτῶν, τὸ ἐν ἐκάστη περιόδῳ ἐκάστης γλώσσης κρατοῦν φωνητικὸν και φωνολογικὸν σύστημα κλπ.

Πολλάκις τὴν λειτουργίαν τῆς προφυλάξεως προκαλοῦν παράγοντες, οὗς

πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν ἐκτὸς τῆς λέξεως, ἣν προσβάλλει τὸ προφυλακτικὸν φαινόμενον. Ὁ W. Schulze¹ πραγματευόμενος τοὺς λόγους, δι' οὓς ἔχομεν παρ' Ἡροδ. βύβλινος μὲν, ἀλλ' ὄχι *λευκολίνινος ἀλλὰ λευκολίνου, ἐν δὲ τῇ Π.Δ. συζράκινος μὲν καὶ καρύνινος, ἀλλ' ὄχι *πλατάνινος ἀλλὰ πλατάνου, ὑποστηρίζει, ὅτι οἱ τύποι οὗτοι ἀπεφεύχθησαν, διότι θὰ προεκάλλουν ἐνδόλεξον κακοφωνίαν. Ἐπειδὴ δ' ὅμως προσέκρουεν εἰς λέξεις οἷον *πρίνινος*, *συκαμίνινος*, *σχίνινος* κλπ., ὑπεστήριξεν ὅτι πιθανὸν (vielleicht) ἐν τοῖς τελευταίοις τούτοις ἡ κακοφωνία ἠμβλύνετό πως διὰ τῆς μακρότητος τῆς συλλαβῆς τῆς προπαραληγούσης².

Ἐπὶ τῆς ἀπλῆς ὑποθέσεως ταύτης τοῦ Schulze στηριχθεὶς ὁ M. Grammont³, διευτύσσει κανόνα καθ' ὃν, ὅταν τῆς καταλ. -ινος προηγῆται συλλαβὴ περιέχουσα βραχὺ φωνῆεν + ν λειτουργεῖ ἡ προφύλαξις, δι' ὃ καὶ ἀπεφεύχθησαν οἱ σχηματισμοὶ *λευκολίνινος, *πλατάνινος. Ἀντιθέτως, ὅταν ἡ περιέχουσα τὸ ν συλλαβὴ τοῦ θέματος σχηματίζεται διὰ μακροῦ φωνήεντος ἢ διφθόγγου, ἢ ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ν κακοφωνία ἐξουδετεροῦται, δι' ὃ καὶ σχηματίζονται κανονικῶς ἐπίθετα εἰς -ίνινος : *πρίνινος*, *σχίνινος* ἢ καὶ *οἴνινος* κλπ.

Ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις τοῦ Schulze ἐλέγχεται ἐκ τῆς χρήσεως ἀστήρικτος, εἶναι προφανὲς ὅτι δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ καὶ ὁ κανὼν, ὃν προσβάλλει ὁ Grammont.

Διὰ τῆς καταλήξεως -ινος, ἣτις εἶναι ἐν χρήσει ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι σήμερον, σχηματίζονται προπαραξύτονα ἐπίθετα, δηλοῦντα τὴν ἕλην ἐξ ἧς γίνεται τι ἢ τὸ ἐξ οὗ κατάγεται τι ἢ τὸ ἀνήκον εἰς τὸ εἶδος τὸ ὑπὸ τοῦ θέματος σημαινόμενον⁴. Ἡ ὑπόστασις καὶ χρῆσις τῆς εἶναι ζωηροτάτη πάντοτε ἐν τῷ αἰσθήματι τῶν λαλούντων. Ἐν τισιν ὀνόμασιν ἐμφανίζεται παρεκτεταμένη εἰς -ινεος, ἀλλ' ἡ παρέκτασις αὕτη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὀφειλομένη εἰς τοὺς ἐνταῦθα ὑπὸ ἑξέτασιν λόγους : *εἰλάινος* – *εἰλαίνεος*, *κέδρινος* – *κεδρίνεος*, *μυρρίκινος* – *μυρρίκινεος*, *ρόδιος* – *ροδίνεος*, *φήγινος* – *φηγίνεος* κλπ.

Πρέπει λοιπὸν νὰ τεθῆ ὡς δεδομένον ὅτι ἡ χρῆσις τῆς καταλ. -ινος εἶναι σταθερὰ καὶ νὰ ἐρευνηθῆ ἂν διὰ ταύτης ἦτο ἀνεκτὸν νὰ σχηματισθῶσιν ἐπίθετα ἀπὸ ὀνομάτων περιεχόντων ν ἐν τῷ θέματι καὶ δὴ καὶ ἂν ὁ σχηματισμὸς τῶν ἐπιθέτων *λευκολίνινος καὶ *πλατάνινος ἔπρεπε νὰ ἀποφευχθῆ ὡς κακόφωνος.

1. Ἐν τῷ ἄρθρῳ αὐτοῦ Kakophonie, KZ 43 (1910) 185 κέξ. (= Kl. Schr. σ. 304 κέξ.), ἐνθα τὸ πρῶτον τίθεται τὸ ζήτημα τῶν προφυλακτικῶν σχηματισμῶν.

2. Kl. Schr. σ. 308.

3. Traité de Phonétique³ σ. 335.

4. Χατζιδ., Αα² II 426, P. Chantraine, La formation des noms en grec ancien, Paris 1933 σ. 201 κέξ.

Ἀμφότερα τὰ ἐπίθετα ταῦτα, σχηματιζόμενα, θὰ εἶχον ἄριστα, ὡς μαρτυροῦν ἐπίθετα, οἷον διὰ μὲν τὸ πρῶτον τὸ ἄφ' ἧς ἔγραψεν ὁ Schulze κῆξ. μαρτυρηθὲν ἐπιγραφικῶς *λίρινος* καθὼς καὶ τὸ ἐκ παλῶρων κλπ. *κρίρινος*, διὰ δὲ τὸ δεύτερον τὰ *βαλάνινος*, *λιβάνινος*, *πηγάνινος*, *ραφάνινος* κλπ. Τὰ παραδείγματα ταῦτα μαρτυροῦν σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Grammont διατυπωθεὶς κανὼν, καθ' ὃν ὁ εἰς *-ινος* σχηματισμὸς ἀποφεύγεται ὅταν ἡ προηγουμένη τῆς καταλήξεως ταύτης συλλαβὴ τοῦ θέματος ἔχη βραχὺ φωνῆεν + ν (ιδ. ἀν. σ. 206), δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῶν πραγμάτων.

Ὅθεν ἄλλοι πρέπει νὰ εἶναι οἱ λόγοι οἱ κωλύσαντες τὸν σχηματισμὸν τοῦ **λευκολίνινος* παρ' Ἡροδ. καὶ *πλατάνινος* ἐν τῇ Π.Δ. Τὰ κείμενα ἔχουν ὡς ἐξῆς : Ἡροδ. 7, 25 *παρεσκευάζετο δὲ καὶ ὄπλα ἐς τὰς γεφύρας βύβλινά τε καὶ λευκολίνοῦ* — 7, 34 *τὴν μὲν λευκολίνοῦ Φοῖνικες, τὴν δὲ βυβλίνην Αἰγύπτιοι* — 7, 36 *δύο μὲν λευκολίνοῦ δασάμενοι ἐς ἑκατέρην, τέσσερα δὲ τῶν βυβλίνων* καὶ Π.Δ. Γεν. 30, 37 *ἔλαβεν δὲ αὐτῷ Ἰακώβ ῥάβδον στυρακίνην χλωρὰν καὶ καρὺν ἑνὴν καὶ πλατάνοῦ*.

Ὁ τρόπος καθ' ὃν ὑπεγράμμισα τὰ κείμενα ὑποδηλοῖ ἐμμέσως καὶ τὴν ἀποψίν μου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς λόγους οἵτινες προεκάλεσαν τὴν «προφύλαξιν» ἀπὸ τῶν τύπων **λευκολίνινος*, *πλατάνινος*. Ἐνταῦθα ἀπεφεύχθη, ἐν τῇ ἀνατύξει τῆς προτάσεως, ἡ μορφολογικὴ παρίσσωσις, τὴν ὁποίαν θὰ ἐδημιούργει ἡ ἀλλεπαλληλία σχηματισμῶν εἰς *-ινος*¹. Εἰς ἄλλου εἶδους κείμενον, ὡς λ.χ. εἰς τετεχνημένον ρητορικὸν λόγον, ἡ παρίσσωσις αὕτη θὰ ἐπεδιώκετο, ἐνταῦθα δ' ὅμως ἡ ἀπλῆ, διηγηματικὴ ἀφήγησις ἀπέφυγε ρητορικὸν μέσον ἐνισχύσεως τῆς ἐκφράσεως.

Ἄν οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα, ὡς ἐγὼ νομίζω, πρόκειται ἐνταῦθα προφύλαξις ὅλως ἰδιαιτέρου τύπου. Πρῶτον ἀποφεύγεται κακοφωνία ὄχι λέξεως, ἀλλὰ προτάσεως. Τὴν κακοφωνίαν ἐνταῦθα προκαλεῖ ὄχι ἡ συσσωρεύσεις ὁμοίων φθόγγων, ἤτοι ὄχι ὁ λεξικὸς ψελλισμὸς, ἀλλ' ἡ συσσωρεύσεις ὁμοίων μορφολογικῶν σχηματισμῶν. Δεύτερον ἡ κακοφωνία παραμερίζεται κατὰ τρόπον τελείως διάφορον ἐκείνου δι' οὗ ἀποφεύγεται ἡ ἐν λέξει κακοφωνία. Δὲν ἐπιδιώκεται δηλονότι σχηματισμὸς τοῦ ἐπιθέτου δι' ἄλλης παραγωγικῆς καταλήξεως, ἀλλ' ἀντὶ ἐπιθέτου εἰς *-ινος*, δηλοῦντος τὴν ὕλην, τίθεται ἡ γενικὴ τῆς ὕλης τοῦ οὐσιαστικοῦ, ἐξ οὗ θὰ ἐσηματίζετο τὸ ἐπίθετον. Ἡ ἐπανάληψις τοῦ σχηματισμοῦ ἐν Ἡροδ. 7, 34 καὶ 36, ἤτοι ὀλίγον κατωτέρω, ὀφείλεται εἰς στενὴν ἀναφορὰν τῶν

1. Οὗτως ἐμνηνεύει τὸ 7, 25 χωρίον τοῦ Ἡροδότου καὶ ὁ διδάσκαλός μου W. Havers, Handbuch der erklärenden Syntax σ. 180, ἄνευ ἀναφορᾶς πρὸς τὴν ἀποψίν τοῦ Schulze.

χωρίων τούτων πρὸς τὸ 7, 25, ἔνθα ἡ μορφολογικὴ παρίσσωσις προβάλλεται ἀμέσως¹.

Καθὼς λοιπὸν ὑπεστηρίχθη, ὅτι ἀπεφεύχθη ὁ σχηματισμὸς τῶν ἐπιθ. *λευκολίνινος καὶ *πλατάνινος, διότι τὸ σχῆμα -λινος, -λινος δὲν ἦτο ἀνεκτόν².

Τὴν προφύλαξιν λοιπὸν πρέπει νὰ δεχθῶμεν λειτουργοῦσαν κυρίως εἰς τοὺς παραγωγικοὺς ἐκείνους σχηματισμοὺς, ἐν οἷς εἶναι δυνατόν νὰ προκληθῆ ἕκ τῆς συνθέσεως θέματος καὶ καταλήξεως ψελλισμός, ὀφειλόμενος εἰς τὴν ἐπανάληψιν ὁμοίων φωνηέντων ἢ συμφώνων. Διὰ τῆς προφυλάξεως δηλονότι, μεταξὺ δύο ἰσοδυνάμων καὶ ταυτοσήμων παραγωγικῶν καταλήξεων, προτιμᾶται ἐκείνη, δι' ἧς δὲν ὑπάρχει κίνδυνος νὰ δημιουργηθῆ κακοφωνικὸν ζεῦγμα ἐκ τῶν φθόγγων τῆς καὶ τῶν φθόγγων τοῦ θέματος, εἰς τὸ ὁποῖον προστίθεται.

Προφυλακτικὰ φαινόμενα δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς τοὺς σχηματισμοὺς ὀνομάτων τε καὶ ρημάτων παραγῶγων. Οὕτω παρατηρήθη ὅτι ἐνῶ παρ' Ὀμήρῳ ἔχομεν ἀπαφεῖν - ἀπαφίσκω, ἀραρεῖν - ἀραρίσκω ἔχομεν ἀντιθέτως παρ' αὐτῷ ἀκαχεῖν - ἀκαχίζω, διότι ὁ σχηματισμὸς *ἀκαχίσκω δὲν ἦτο ἀνεκτὸς ἕνεκα τῆς δημιουργουμένης ἄλλεπαλληλίας τῶν οὐρανικῶν³. Ἄν δὲ ἀντὶ τοῦ ἀκαχίζω προειμᾶτο σχηματισμὸς *ἀκαχάζω ὁ ψελλισμὸς θὰ συνετελεῖτο διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ὁμοίων φωνηέντων, τοῦθ' ὅπερ, ὡς γνωστόν, ἀποφεύγει ἢ γλῶσσα διὰ διαφορῶν σχηματισμῶν πβ. τοῦτο μὲν ἀρτύνω, ἡδύνω, παχύνω κλπ. τοῦτο δὲ γλυκαίνω, κυλλαίνω, κυμαίνω, κρναίνω κλπ.

Εἰς προφυλακτικοὺς λόγους ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος καὶ ὁ σχηματισμὸς ρημάτων εἰς -ιάζω. Ταῦτα τὴν ἀρχὴν σχόντα ἀπὸ θεμάτων ληγόντων εἰς -ι- ἔπρεπε κανονικῶς νὰ σχηματίζωνται εἰς -ιάζω. Ἐπειδὴ τὸ μὲν -ιάζω ἀσυναίρετον θὰ προσέκρουε κακοφῶνως, τὸ δὲ -ιάζω συνηρημένον θὰ παρεῖχε

1. Ἐν τοῖς Ἑροδοτείσις τούτοις χωρίοις δύναται, καθὰ παρατήρησεν ὁ Schulze, νὰ ἀναγνωσθῆ ἀντὶ λευκολίνου, λευκοῦ λίνου. Τοῦτο δ' ὅμως οὐδόλως μεταβάλλει οὔτε τὰς παρὰ Schulze οὔτε τὰς ἐναυθὰ ὑποστηριζόμενας ἀπόψεις. Γραφὴ πάντως λευκοῦ λίνου ἔξ οὐδενὸς τῶν Ἑροδοτείων χειρογράφων παραδίδεται.

2. Ὡσαύτως ὑποστηρίζεται ὑπὸ τοῦ Grammont (ἐνθ' ἀν. σ. 335), ὅτι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ Φοινικίος ἔχομεν Θρηῆκιος, Κιλίκιος, διότι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ -ϊκίος τὸ -ϊκίος δὲν ἦτο ἀνεκτόν. Παρατηρητέον ὅτι προβάλλεται ἐν μόνον παράδειγμα, διὰ νὰ στηρίξῃ τὸ ἀνεκτόν τοῦ μορφήματος -ϊκίος (ἡμεῖς προσθέτομεν καὶ τὸ περδικίος Ἀριστοφ. ἀποσπ.). Ἐπειτα, ὅπως παρὰ τὸ Φοινικίος ἔχομεν μεμαρτυρημένον Φοινίος, οὕτως εἶναι δυνατόν νὰ ὑπῆρχον ἀλλὰ νὰ μὴ ἐμαρτυρήθησαν ἐπίθ. Θρηῆκίος, Κιλικίος πβ. ὅτι τὸ μετρ. Θρακίος ἔχει ἀπόφως.

3. Ἰδ. W. Schulze, Kl. Schr. σ. 305.

ἰ ἔναντι τοῦ ἰ πάντων τῶν λοιπῶν ρημάτων εἰς -ιζω, ἔλειτούργησεν ἡ προφύλαξις, δι' ὑποκαταστάσεως εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς ἰσοδυνάμου καὶ ταυτοσήμου καταλήξεως -αζω : στασιάζω, αἰγυπτιάζω, γοργιάζω κλπ. ἔναντι τῶν ἑλληνίζω, μηδίζω, φιλιππίζω κλπ. ¹.

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς παραγωγῆς τῶν ὀνομάτων, ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἔχει ἐξακριβώσει ἐνδιαφερούσας ρυθμίσεις καὶ κατανομὰς τῶν παραγωγικῶν καταλήξεων, ὀφειλομένας εἰς προφύλαξιν. Οὕτω λ.χ. τὰ διὰ τῶν ἰσοδυνάμων ἐπιθημάτων -λο-, -το- σχηματιζόμενα ὀνόματα ρυθμίζονται εἰς τρόπον ὥστε, ὅταν τὸ θέμα δὲν περιέχῃ ὕγρον, ὁ σχηματισμὸς ἐπιτυγχάνεται ἀδιαφόρως εἴτε διὰ τοῦ -λο- εἴτε διὰ τοῦ -το- : σιγηλός - χαμηλός - τυφλός, ζωηρός - νοσηρός - σιωπηρός καὶ σιωπηλός.² Ἀντιθέτως, τὸ τυχὸν ἐν τῷ θεματι ὑπάρχον ὕγρον, ἐπιβάλλει τὸν σχηματισμὸν διὰ τοῦ ἐπιθήματος τοῦ περιέχοντος τὸ ἕτερον τῶν ὕγρων, ἀποφευγομένης οὕτω τῆς δημιουργίας κακοφωνικοῦ ζεύγματος³ πβ. ἀφ' ἑνὸς μὲν οἰγηλός, ἀεργηλός, ἀμαρτωλή, θερμοωλή κλπ., ἀφ' ἑτέρου δὲ λιγυρός, γλαφυρός, βλοσυρός, τολμηρός, θαλπωρή, ἔλπωρή κλπ. ².

Καθ' ὅμοιον τρόπον λειτουργεῖ ἡ προφύλαξις προκειμένου νὰ ἀποφευχθῆ καὶ κακοφωνικὸν ζεύγμα φωνηέντων. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν ἐν τοῖς σχηματιζομένοις διὰ τῶν καταλήξεων -άφιον καὶ -ύφιον ὑποκοριστικοῖς.

Τὸ δεύτερον τῶν παραγωγικῶν τούτων μορφημάτων προστίθεται εἰς θέματα μὴ περιέχοντα τὸ φωνῆεν -υ- ³. Οὕτως ἔχομεν ἀργυράφιον, μυράφιον, ξυλάφιον, ξυράφιον, χρυσάφιον κλπ. ἔναντι τῶν κωλύφιον, ὀρνύφιον, δενδρύφιον, κισσύφιον κλπ. ⁴.

Γενικῶς εἰπεῖν αἱ συνθῆκαι παραγωγῆς τῶν ὀνομάτων δὲν ἐπιτρέπουν πάντοτε τὴν λειτουργίαν τῆς προφύλαξεως, διότι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, αἱ διάφοροι σχηματιστικαὶ καταλήξεις εἶναι καὶ διαφόρου σημασίας ἐκάστη. Κατὰ ταῦτα, τὰ παρατηρηθέντα ἀνωτέρω περὶ τῶν σχηματιζομένων διὰ τῶν ἐπιθημάτων -λο-, -το- ἀποτελοῦν εὐτυχῆ μὲν, ἀλλὰ σπανίαν περίπτωσιν διαπιστώσεως τοῦ φαινομένου.

1. Οὕτως ἐρμηνεύεται παρὰ Schwyzer, Gramm. σ. 497, καὶ ἡ προέλευσις τῶν ἀπὸ τοῦ V αἰ. π.Χ. κέξ. ἐπιθέτων εἰς -ιακός (ἀντὶ τοῦ ἀναμενομένου -ικός) : Σουνιακός, Πελοποννησιακός, Δηλιακός, Ὀλυμπιακός, Κορινθιακός, καρδιακός κλπ. Ἰδ. καὶ J. Wackernagel, Sprachl. Unters. Homer σ. 182.

2. Πβ. M. Grammont, Phonet. σ. 330, A. Debrunner, Griech. Wortbildungslehre σ. 164.

3. Ἰδ. Χατζιδάκι, Αα² I σ. 518.

4. Τὸ παρὰ Λυδῶν σκευύφιον ἐσηματίσθη εἰς χρόνους, καθ' οὓς τὸ ὑποτακτικὸν στοιχείον τῆς διφθόγγου εἶχε καταστήσει σύμφωνον καὶ οὕτω δὲν ἐδημιουργεῖτο κακοφωνία.

Δύο τάξεις ἐν τούτοις ὀνομάτων ἐπιτρέπουν νὰ ἴδωμεν καθαρώτερον τὴν λειτουργίαν τῆς προφύλαξεως. Ταῦτα εἶναι τὰ ὑποκοριστικά καὶ τὰ ἔθνικα ὀνόματα. Ἐν αὐτοῖς ἡ κατάληξις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι πολὺσημος, διότι διὰ μὲν τῶν διαφόρων ὑποκοριστικῶν καταλήξεων ἐπιδιώκεται ἁπλῶς ποικιλία δηλώσεως τῆς ὑποκοριστικῆς ἐννοίας, διὰ δὲ τῶν διαφόρων καταλήξεων τῶν ἔθνικῶν ὀνομάτων οὐδὲν πέρα τῆς ἐννοίας τῆς καταγωγῆς σημαίνεται. Ὅθεν ἔχει ὁ λαλῶν τὴν εὐχέρειαν νὰ χρησιμοποιήσῃ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν κατάληξιν ἄνευ κινδύνου καταστροφῆς ἢ συσκοτίσεως τῆς σημασίας.

Τὰ μέγρι τοῦδε ἐκτεθέντα θὰ ἐνισχύσω διὰ παραθέσεως τοῦ σχηματισμοῦ δύο τάξεων ἔθνικῶν ὀνομάτων, τῆς μὲν ἐκ τῆς παλαιότηρας, τῆς δὲ ἐκ τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς.

Παρὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἔθνικῶν εἰς *-ίτης* : *Αἰγιαλίτης, Αὔλωνίτης, Θερμοπυλίτης, Ἀκροπολίτης, Ἀνωπολίτης* κλπ. ¹, παρεδόθησαν καὶ τινα ἔθνικα εἰς *-ήτης*, οἷον *Αἰγινήτης, Βελβινήτης, Ἰήτης, Καιρινήτης, Σιδιήτης, Σικινήτης, Σπινήτης* καὶ εἴ τι ἄλλο ². Τῶν τελευταίων τούτων ὁ σχηματισμὸς δύναται νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι ὀφείλεται εἰς προφυλακτικούς λόγους. Πάντα ταῦτα δηλονότι ἐσχηματίσθησαν διὰ τῆς καταλήξεως *-ήτης* ³, διότι τὸ ἐν τῷ θέματι τούτων *ι* θὰ ἐδημιούργει μετὰ τῆς συνήθους καταλήξεως *-ίτης* ⁴ κακοφωνικὸν ζεῦγμα ⁵.

Ἄρασαι αἱ μέγρι τοῦδε μνημονευθεῖσαι περιπτώσεις λειτουργίας τοῦ φαινομένου προφύλαξεως, ὑποστηρίζονται διὰ παραδειγμάτων εἰλημμένων ἐκ διαφόρων τόπων καὶ χρόνων. Ἡ ἔλλιπής δηλονότι γραπτὴ παράδοσις δὲν ἐπιτρέπει νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ φαινόμενον τῆς προφύλαξεως δύναται νὰ ἐντοπισθῆ εἰς ὠρισμένην ἑλληνικὴν περιοχὴν ἢ νὰ ὑποστηριχθῆ, μετὰ τινος ἀκριβείας, ὅτι ἀνήκει εἰς μόνην ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν περιόδον τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Εἶναι κατὰ ταῦτα εὐπρόσδεκτος ἡ περίπτωσις ἐκείνη, καθ' ἣν ἡ σύγ-

1. Πβ. τὸ διεξοδικὸν ἔργον τοῦ G. Redard, *Les noms grecs en -της, -ις et principalement en -ίτης, -ις*, Paris 1949.

2. Ἰδ. καὶ X. Χαριτωνίδην, Ἀθηνᾶ 27, 321 κέξ.

3. Περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης ἰδ. Redard, ἔνθ' ἄν. σ. 10.

4. Ἡ κατάλ. *-ίτης* ἔλαβε μεγάλην ἔκτασιν κατ' ἐπίδρασιν τῶν πολλῶν ἔθνικῶν εἰς *-πολίτης* ἰδ. Dittenberger, *Hermes* 41, 187 κέξ.

5. O. E. Fraenkel, *Geschichte der griechischen Nomina agentis auf -τηρ, -τωρ, -της (-τ-)*, 2, Strassburg 1912 σ. 152, πραγματευόμενος ἐν ὑποσημ. 2 περὶ τοῦ σχηματισμοῦ ἐπιθέτων, οἷον *λιθήσιος, χαριτήσιος*, παρατηρεῖ ὅτι ἡ προτιμῆσις τῆς καταλήξεως *-ήσιος* ἐν αὐτοῖς ὀφείλεται εἰς τᾶσιν πρὸς ἀποφυγὴν ἐπαναλήψεως τοῦ φθόγγου *ι*, προστίθησι δέ: «Aus demselben Grunde heisst 'Einwohner von Sikiнос' nicht wie Steph. Byz. fälschlich, durch die grosse Zahl von Ethnika auf *-ίτης* verleitet, angibt, etwa **Σικινίτης*, sondern vielmehr *Σικινήτης*».

χρονος γλωσσική χρῆσις ἐπιτρέπει νὰ ἀποδείξωμεν χρονικήν ἢ τοπικήν ἔκτασιν τοῦ φαινομένου. Τοῦτο δέ, διότι εἶναι φυσικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ θέμα τῆς κακοφωνίας συνάπτεται καθόλου πρὸς τὴν ἐκάστοτε καὶ ἑκασταχοῦ προφορὰν τῆς γλώσσης, ἥτοι εἶναι ζήτημα ὁδώσεως.

Τοπικήν σύγχρονον λειτουργίαν προφύλαξεως εὗρισκω εἰς τὸν σημερινὸν σχηματισμὸν ἔθνικῶν ἐπιθέτων ἐν Κρήτῃ. Ἐπιχωριάζουσαι ἐκεῖ καταλήξεις σχηματισμοῦ ἔθνικῶν ἐπιθέτων εἶναι κυρίως αἱ *-ιανός*, *-ιώτης* καὶ *-ίτης*. Σφακιανός (Σφακιά), Ἀποκορωνιώτης (Ἀποκόρωνας), Γεραπερίτης (Γεράπετρα). Ὡς θὰ δειχθῇ κατωτέρω μορφολογικῆ προφύλαξις λειτουργεῖ διὰ τῆς ἀποφυγῆς χρησιμοποίησεως τῆς καταλήξεως *-ιανός* εἰς ὄρισμένας περιπτώσεις.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἢ νέα Ἑλληνική ἐμφανίζει συχνὴν χρῆσιν τῆς καταλήξεως *-ιανός*, διότι ἡ χρῆσις ταύτης ἐνισχύθη μεγάλως κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐκ λατινικῆς ἐπιδράσεως. Ἡ ἀρχαία δηλονότι κατάληξις *-ιανός*, παρέκτασις τῆς *-ανός* (*-ηρός*)¹, ἦτο περιορισμένης τοπικῆς χρήσεως, μαρτυρουμένη κυρίως εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ Θράκην. Ἐνεκα τούτου τὰ παραδοθέντα ἀρχαῖα ἔθνη κατὰ τῆς καταλήξεως ταύτης εἶναι ὀλίγα, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ βαρβαρικῆς ἀρχῆς, δοθέντος ὅτι ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ὅθεν κυρίως μαρτυρεῖται ἡ κατάληξις, Ἰνδοευρωπαϊκαί τε καὶ μὴ Ἰνδοευρωπαϊκαί γλώσσαι σχηματίζουν ἔθνη διὰ τοῦ αὐτοῦ ἑρρίνου ἐπιθήματος² : Θρακικὰ *Μεσαμβριανός*, *Καλλατιανός*, *Βαζοπαρρηοί*, Μικρασιατικὰ *Τραλλιανός*, *Ἐριζηνός*, *Σαρδιανός* καὶ *Σαρδιηνός* κλπ.

Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἡ χρῆσις τῆς καταλήξεως ἐπέδωκε διὰ τῆς εἰσοδοχῆς τῆς λατιν. καταλήξεως *-ianus*, ἥτις καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὑπὸ τὸν τύπον *-ιανός* ἐσχημάτιζεν ἐπίθετα δηλοῦντα τὸν ἀκολουθοῦντα τὰς ἀρχὰς ἢ ἰδέας τινός : *Χριστιανός*, *Νεστοριανοί*, *Εὐτυχαιοί*, *Ἀριανοί* κλπ. καὶ κύρια ὀνόματα, ἀπὸ ἐπιθέτων ἐκ κυρίων ὀνομάτων : *Δημητριανός*, *Διογενιανός*, *Εὐμενιανός*, *Ἀδριανός* κλπ.³

1. Περὶ τοῦ ὑφισταμένου ἑτυμολογικοῦ ζητήματος τῆς καταλήξεως ἴδ. Kretschmer, Glotta 11, 277 καὶ σημ. 1, F. Solmsen, IF 30, 13 σημ., F. de Saussure, Recueil des publications scientifiques de — σ. 566 κέξ.

2. Kretschmer, αὐτόθ. σ. 278. Ἴδ. καὶ Kühner-Blass, Gramm. I, 2 σ. 296, Anm. 5.

3. Ἡ λατιν. κατάληξις *-anus*, δι' ἧς ἐσχημάτιζοντο ἐπίθετα ἐκ κυρίων ὀνομάτων χρησιμοποιούμενα εἰς ἑπώνυμα (Tullianus, Glōdiānus) καὶ δι' αὐτῶν καὶ προκειμένου νὰ δηλωθῇ μεταλλαγῆ γένους (Julius Cæsar Octavi-anus), ἐπεξετάθη ἐν αὐτῇ τῇ Λατινικῇ εἰς *-ianus* πρὸς δῆλωσιν τοῦ ἐπώνυμου : *Ciceronianus*, *Cæsarianus* κλπ. Stolz-Schmaltz, Gramm. σ. 223. Ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον παρελήφθη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ διὰ τὰς ἐν τῷ κειμένῳ χρήσεις, συνεξέδραμε δὲ κατὰ τὸν τονισμὸν πρὸς τὴν παλαιάν εἰς *-ανός* (*-ιανός*). Κατὰ ταῦτα ἡμεῖς παρελάβομεν ἀπὸ τῶν Λατίνων *-ianus*

Ἐπολλπλασιασμός τῶν νέων τούτων ἐπιθέτων καὶ κυρίων ὀνομάτων εἰς -ιανός, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἀρχαίωθεν κληρονομηθέντα ὁμολήκτα ἔθνικα, ἐνίσχυσε εἰς τὸ αἴσθημα τῶν λαλούντων τὴν παραγωγικὴν ταύτην κατάληξιν ¹. Ὡς ἦτο φυσικόν, ἡ κατάληξις ἐπέδωκεν εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην, ἔνθα ἀρχαίωθεν ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ κατάλ. -ιανός πρὸς δημιουργίαν ἔθνικῶν ἐπιθέτων, ἤτοι κυρίως ἐν Μ. Ἀσίᾳ. Τοῦτο συνετέλεσεν ὥστε καὶ ἐν τῇ Ν. Ἑλληνικῇ νὰ εἶναι μὲν πανελληνίως γνωστὴ καὶ νὰ χρησιμοποιῆται σποραδικῶς ἡ κατάληξις αὕτη, νὰ ἐπιχωριάξῃ δ' ὅμως καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ χρήσει αὐτῆς, κυρίως εἰς τόπους γλωσσογεωγραφικῶς συνδεομένους πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν ².

Ἰδιαιτέρως συχνὴ εἶναι ἡ χρῆσις τῆς καταλ. -ιανός πρὸς δημιουργίαν ἔθνικῶν ἐν Κρήτῃ. Διὰ ταύτης σχηματίζονται τὰ πλεῖστα τῶν ἐπιθέτων, δι' ὧν δηλοῦνται οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τῆς νήσου. Παρατίθημι παραδείγματα τῆς εἰλημμένα σποραδικῶς ἐκ διαφόρων περιοχῶν τῆς Κρήτης: Ἀμυδαλιανός (χωρίον Ἀμύδαλος), Ἀστρικιανός (Ἀστρικας, ὁ), Ἀτσιπαδιανός (Ἀτσιπάδες, οἱ), Βασιλοπουλλιανός (Βασιλόπουλλο, τὸ), Βρυσσιανός (Βρύσες, οἱ), Γαλαθιανός (Γαλατᾶς, ὁ), Δρυμισκιανός (Δρύμισκος, ἡ), Κακοπετριανός (Κακόπετρο, τὸ), Καρτεριανός (Καρτερός, ὁ), Κατσογριδιανός (Κατσογρίδα, ἡ), Κουνουπιτσιανός (Κουνουπίτσα, ἡ), Λαπιθιανός (Λάπιθος, ἡ), Μαγουλιανός (Μαγουλᾶς, ὁ), Μαρθιανός (Μάρθα, ἡ), Ξιδιανός (Ξιδᾶς, ὁ), Παλαιολουτριανός (Παλαιόλουτρα, τὰ), Ποταμιδιανός (Ποταμίδα, ἡ), Ρουφιανός (Ρουφᾶς, ὁ), Σελλιανός (Σελλιά, τὰ), Συκολογιανός (Συκολόγος, ὁ), Σφακιανός (Σφάκα, ἡ καὶ Σφακιά, τὰ), Χαλεπιανός (Χαλέπα, ἡ), Χαρακιανός (Χάρακας, ὁ), Φουρνοφαρραγιανός (Φουρνοφάρραγο, τὸ) κλπ.

καὶ οὐχὶ -anus ὡς συνήθως ὑποστηρίζεται. Ἰδ. Κ. Amantos, Suffixe der neugr. Ortsnamen, σ. 51 κέξ. P. Chantraine, La formation des noms en grec ancien σ. 197, Blass-Debrunner, Grammatik⁸ σ. 6 κλπ.

1. Ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων καὶ ἐξῆς διὰ τῆς καταλήξεως ταύτης ἐ δημιουργήθησαν καὶ ἄλλα ἐπίθετα μὴ ἔθνικα, οἷον ἐσδιανός, καλοκαιριανός, μαγιανός, προσιανός, ὀφιανός, φιλιπιανός καὶ νέα ἑλληνικὰ ἀκριανός, ἀληθιανός, ἀμπελουγριανός, ἀπογεματιανός, ἀγρονισιανός, γαμιανός (= γαμηλιώτης), βιδιανός (= ἀνόητος), κοντακιανός, λάμπριανός, μεσημεριανός κλπ. Ἰδ. καὶ Κ. Amantos, ἔνθ. ἀν. σ. 51. Ἰδιαιτέραν τάξιν μάλιστα ἀποτελοῦν τὰ εἰς -ιανός ἐπιθ. τὰ δηλοῦντα τὸν γεννηθέντα κατὰ τὴν ἐπιτολὴν ἀστερισμοῦ τινος: αἰγοκριανός, ζυγριανός, κριανός, λεοντιανός, παρθενιανός, σκορπιανός, ταυριανός, ἅπαντα μεταγενέστερα καὶ μεσαιωνικά.

2. Ἐκ τῶν ἐρευνησάντων μέχρι τοῦδε τὰ τῆς καταλήξεως ὁ μὲν Κ. Dietrich, Balkan Archiv 4, 107 εὐρίσκει ταύτην συνήθη εἰς τὰς μικροτέρας νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ὁ δὲ Καθηγητὴς Κ. Ἀμαντος, Suffixe σ. 53, ἐξαιρεῖ τὴν συχνότητα τῶν εἰς -ιακά τοπωνυμίων ἐν Κρήτῃ.

Ἐπίσης συχνῆς, ἀλλὰ πολὺ μικροτέρας τῆς *-ιανός*, χρήσεως εἶναι καὶ ἡ κατάληξις *-ιώτης*: Ἄνετολιώτης (Ἄνετολή, ἡ), Ἀσπρατηγιώτης (Ἀσπράτηγος, ὁ), Γλωσσιώτης (Γλῶσσα, ἡ), Ἐλιώτης (Ἐλος, τό), Καμπιιώτης (Κάμπος, ὁ), Κλησιδιώτης (Κλησίδι, τό), Λαγκιιώτης (Λάγκοι, οἱ), Μαραθοκεφαλιώτης (Μαραθοκεφάλαια, ἡ), Πεοβολιώτης (Πεοβόλα, ἡ), Προβελιώτης (Μονὴ Προβέλη), Σταλιδιώτης (Σταλίδα, ἡ), Σφηναρσιώτης (Σφηνάρι, τό), Χερσονησιώτης (Χερσονήσος, ἡ), Χρисиιώτης (Χριστός, ὁ) κλπ.

Τέλος συνήθους πως χρήσεως εἶναι καὶ ἡ κατάληξις *-ίτης*: Ἄγιοβαρβαρίτης (Ἄγία Βαρβάρα, ἡ), Ἄγιοπαντίτης (Ἄγιοι Πάντες), Ἀοβίτης (Μονὴ Ἀοβῆς), Ἀσπρονερίτης (Ἀσπρα Νερά, τά), Ἀρχαλοχωρίτης (Ἀρχαλοχώρι, τό), Βιαννίτης (Βιάννος, ἡ), Γαλομονοχωρίτης (Γαλομονόχωρον, τό), Δρομονερίτης (Δρομόνερο, τό), Ἐμπαρίτης (Ἐμπαρος, ἡ), Νεαπολίτης (Νεάπολις, ἡ), Ρεμιδοχωρίτης (Ρεμιδοχώρι, τό), Σκοπίτης (Σκοπή, ἡ) κλπ.

Παρέθηκα ἐπίτηδες παραδείγματα σχηματισμοῦ ἐν Κρῆτῃ ἐθνικῶν ἐπιθέτων διὰ τῶν τριῶν συνήθων καταλήξεων *-ιανός*, *-ιώτης* καὶ *-ίτης*, ἵνα δεῖξω ὅτι καὶ αἱ τρεῖς εὐρίσκονται ἐν χρήσει καὶ ὅτι κατὰ ταῦτα, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν λόγοι κωλύοντες τοῦτο, οἱ λαλοῦντες δύνανται νὰ χρησιμοποιήσωσιν ἀδιαφόρως ταύτην ἢ ἐκείνην, προκειμένου νὰ σχηματίσωσι τὰ ἀναγκαίουτα ἐθνικὰ ἐπίθετα.

Ἐχομεν παραδείγματα ἐν οἷς τὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τοπωνυμίου ἐθνικὸν σχηματίζεται ἀλλοχῶς ἄλλως. Ὁ κάτοικος τοῦ χωρίου Πλάκα τῆς ἐπαρχίας Κισσάμου ὀνομάζεται *Πλακιανός*, ἐνῶ ὁ κάτοικος τοῦ συνωνύμου τοπωνυμίου τῆς ἐπαρχίας Βιάννου ὀνομάζεται *Πλακιώτης*, οὕτω δ' ὀνομάζεται καὶ ὁ κάτοικος τοῦ συνοικισμοῦ Πλακεὰς τῆς ἐπαρχίας Ἄγιου Βασιλείου. Ἐπίσης ὁ κάτοικος τοῦ χωρίου Ἄνωπολις τῆς ἐπαρχίας Σφακιῶν, ὀνομάζεται Ἄνωπολίτης, ἐνῶ ὁ κάτοικος τοῦ ὁμωνύμου χωρίου τῆς ἐπαρχίας Πεδιάδος ὀνομάζεται Ἄνωπολιώτης (Ἄνεπολιώτης), ὡς ἐπίσης ὁ κάτοικος τῆς ἐπαρχίας Ἄγιου Βασιλείου ὀνομάζεται Ἄγιοβασιλιώτης, ἐνῶ ὁ κάτοικος τοῦ χωρίου Ἄγιος Βασίλειος τῆς ἐπαρχίας Βιάννου ὀνομάζεται Ἄγιοβασιλίτης.

Ταῦτα, οὕτω μεμονωμένως κρινόμενα, εἶναι δυνατὸν νὰ ὀδηγήσουν εἰς τὴν ἄποψιν ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιχωριασμοῦ ἑκασταχοῦ τῆς μιᾶς τῶν καταλήξεων. Ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβὲς ἀποδεικνύουν περιπτώσεις, ἐν αἷς ἐκ τοῦ αὐτοῦ τοπωνυμίου σχηματίζονται ἐθνικὰ διὰ χρησιμοποίησεως ἀμφοτέρων τῶν συνήθων καταλήξεων *-ιανός* καὶ *-ιώτης*. Οὕτως ὁ κάτοικος τοῦ χωρίου Καμάρα τῆς ἐπαρχίας Κισσάμου ὀνομάζεται καὶ *Καμαριανός* καὶ *Καμαριώτης* (ὑπάρχουν καὶ ἐπώνυμα Καμαριανός καὶ Καμαριώτης), ὁ κάτοικος τοῦ χωρίου Λατσιίδα τῆς ἐπαρχίας Μιραμβέλλου ὀνομάζεται *Λατσιδιανός* καὶ *Λατσιδιώτης*, ἐπίσης δὲ ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας ὁ κάτοικος τοῦ χωρίου Μίλατος ὀνομάζεται *Μιλαθιανός* καὶ *Μιλαθιώτης*, ὁ κάτοικος τοῦ χωρίου Τάπες ὀνομάζεται *Ταπιανός* καὶ *Ταπιώτης* κλπ.

Παρά την φαινομενικὴν ἐναλλαγὴν τῶν τριῶν τούτων καταλήξεων, προσεκτικωτέρα παρατήρησις πείθει ὅτι ἡ κατάλ. -ίτης δὲν στοιχεῖ πρὸς τὰς δύο ἄλλας οὔτε εἰς λόγον συχνότητος οὔτε εἰς λόγον χρήσεως. Εἶναι πολὺ σπανιωτέρα καὶ οὐδέποτε ἐναλλάσσεται ἐν τῷ αὐτῷ τοπωνυμίῳ πρὸς ἄλλην. Τοῦτο σημαίνει ὅτι δὲν ἔχει πλέον παραγωγικὴν ἰσχύν, ὅτι δηλ. εἶναι ἀπηρχαιωμένη. Ὅπου ἐμφανίζεται μαρτυρεῖ ἀπλῶς ἐπιβίωσιν παλαιότερας χρήσεως. Ὅθεν δὲν ἐνδιαφέρει τὸ ἐρευνώμενον ἐνταῦθα ζήτημα καὶ δὲν θὰ ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς ἐν τοῖς ἐξῆς.

Κατὰ ταῦτα ἀπομένουν πρὸς ἔρευναν, ἐν τῇ περαιτέρῳ ἀναπτύξει τοῦ θέματος, αἱ δύο καταλήξεις -ιανός καὶ -ιότης. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐν Κρήτῃ ἐθνικῶν σχηματίζονται διὰ τῆς καταλήξεως -ιανός, ἀλλὰ καὶ ἡ κατάλ. -ιότης ὡς παραγωγικὸν στοιχεῖον, παραμένει ζωηρὰ ἐν τῷ αἰσθήματι τῶν λαλούντων ἀπανταχοῦ τῆς νήσου, διό, ὡς εἶδομεν, ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ ἀπὸ τοῦ ἰδίου τοπωνυμίου μαρτυροῦνται παράλληλοι σχηματισμοὶ διὰ χρησιμοποίησεως ἀμφοτέρων τῶν καταλήξεων.

Ἡ χοῆσις πότε τῆς μιᾶς καὶ πότε τῆς ἄλλης ἐκ τῶν καταλήξεων αὐτῶν χωρεῖ ἀκάλυτος, πλὴν τῆς περιπτώσεως κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ τοπωνύμιον, ἐξ οὗ πρόκειται νὰ σχηματισθῇ τὸ ἐθνικόν, ἐμφανίζει ἔρρινον ἢ ἐν τῇ τελευταίᾳ συλλαβῇ τοῦ θέματος. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἔρρινου τούτου ἀποκλείει τὴν χρησιμοποίησιν τῆς καταλήξεως -ιανός διὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ τοπικοῦ ἐπιθέτου, διὸ καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἔχομεν ἐπίθετα εἰς -ιότης. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι λιτουργεῖ ἐνταῦθα μορφολογικὴ προφύλαξις, ἥτοι φαινόμενον ἀνάλογον πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντα. Τὸ ἢ τῆς καταλήξεως -ιανός θὰ ἀπετέλει μετὰ τοῦ ἢ τοῦ τοπωνυμίου κακοφωνικὸν ζεῦγμα, τοῦθ' ὅπερ ἀποφεύγεται διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ἐτέρου ἰσοδυνάμου παραγωγικοῦ στοιχείου.

Ἡ περιπτώσει τοῦ σχηματισμοῦ τῶν κρητικῶν τούτων ἐθνικῶν ἐπιθέτων παρέχει ἐξαίρετον εὐκαιρίαν παρακολουθήσεως τῆς ἐμφάνισεως τοῦ φαινομένου ἐν τῷ συγχρονικῷ πεδίῳ καὶ δὴ ἐν ἐκτάσει, ἣν δὲν ἐπιτρέπει ἡ γραπτὴ παράδοσις παλαιότερων περιόδων τῆς γλώσσης, ὅθεν τὸ ὕλικόν, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του, εἶναι σποραδικόν, μὴ ἐπιτρέπον τὴν δημιουργίαν ἀπαραιτήτου διὰ τὴν ἔρευναν μεθοδικοῦ συστήματος.

Ἀνατόρω (σ. 206 κέξ.) εἶδομεν ὅτι ἡ ἀλλεπαλληλία τοῦ φθόγγου ἢ ἐν λέξει δὲν ἦγεν εἰς κακοφωνίαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ. Τοῦτ' αὐτὸ δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν προκειμένου καὶ περὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, ὅθεν ἐξ ἐπιγραφικῶς μαρτυρουμένων ἐπιθέτων ἐκ κυρίων ὀνομάτων ἔχομεν : Ἀνω-νιανός, Μακεδονιανός, Ὀπλωνιανός, Πλατωνιανός, Στραβωνιανός, Ροδω-νιανή κλπ. Ἡ ἐπίθετα ταῦτα μαρτυροῦνται ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐνθα ἀρχαίῳ-θεν ἐπεχωρίαζεν ἡ κατάλ. -(ι)ανός (-ηρός).

1. Ἰδ. M. Lambertz, Glotta 5, 148 κέξ.

Ἐπίσης καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους δὲν ἦγεν εἰς κακοφωνίαν ἡ προσθήκη τῆς κατάληξης -ιανός εἰς θέματα λήγοντα εἰς -ν. Ἄλλως δὲν θὰ ἦδύνατο νὰ δημιουργηθῶσι τοπωνύμια ὡς τὰ παρὰ χρονογράφοις μαρτυρούμενα Ἑλενιανά, Στεφανιανά¹. Εἰς ταῦτα δύνανται νὰ προστεθῶσιν καὶ ἐκ τῶν πολυπληθῶν ἐν Κρήτῃ τοπωνυμίων εἰς -ιανά, ὅσα, σχηματιζόμενα ὁμοίως τοῖς μεσαιωνικοῖς τούτοις, ἀντιβαίνουν εἰς τὴν σημερινὴν χρῆσιν, καθ' ἣν ἡ κατάληξις -ιανός δὲν δύναται νὰ προστεθῆ εἰς θέμα λήγον εἰς -ν. Ἐκ Κρήτης δηλονότι μαρτυρεῖται μέγας ἀριθμὸς τοπωνυμίων κατὰ πληθ. εἰς -ιανά: Γερακιανά, Μινωθιανά, Ποντικιανά, Καππαριανά, Καλαθιανά, Καλλεργιανά, Καλονθιανά, Γερωνυμιανά, Γαβαλιανά, Καφαλιανά, Καλουδιανά, Πετριανά κλπ.² Μεταξὺ τούτων καταλέγονται καὶ τοπωνύμια, οἷον Γαλαπιανά, Γαλειανά, Καπετανιανά, Καφανιανά, Πετρονυμιανά, Ραπανιανά, Σκουνιανά, Τσουρονυμιανά κλπ.³ Ἐπειδὴ ταῦτα διαφεύγουσι τὴν μορφολογικὴν προφύλαξιν, περὶ ἧς κατωτέρω ὁ λόγος, πιστεύω ὅτι ἐσηματίστησαν ὅπως καὶ πάντα τὰ εἰς -ιανά τοπικὰ ὀνόματα εἰς χρόνους καθ' οὓς δὲν ἐλειτούργει ἡ μορφολογικὴ προφύλαξις, διότι ὁ ὅλος σχηματισμὸς δὲν ἦγεν εἰς κακοφωνίαν. Ἄν μὴ ἀπατῶμαι λοιπόν, πάντα τὰ εἰς -ιανά τοπωνύμια τῆς Κρήτης, ἀσφαλῶς δὲ καὶ τὰ ἐκτὸς τῆς Κρήτης μαρτυρούμενα (Ἄ μ α ν τ ο ς, ἔνθ' ἄν. σ. 54—55), ἀνάγονται εἰς χρόνους παλαιότερους, ἧτοι εἶναι περιπου σύγχρονα πρὸς τὰ μνημονευθέντα ἀνωτέρω Ἑλενιανά, Στεφανιανά.

Ἡ μαρτυρία μάλιστα τῶν τοπωνυμίων τούτων εἰς -ιανά δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς terminus post quem διὰ τὸν κατὰ προσέγγισιν προσδιορισμὸν τῶν χρόνων καθ' οὓς ἤρχισε νὰ δημιουργηθῆ αἴσθημα κακοφωνίας εἰς τοὺς κρητικὸς σχηματισμοὺς εἰς -ιανός, ὅταν ἡ κατάληξις αὕτη προστίθεται εἰς θέμα λήγον εἰς -ν. Ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ δηλονότι τῶν τοπωνυμίων τούτων

1. Ἰδ. Κ. Αμαντος, Suffixe σ. 52 καὶ 53. Ἐρευνα ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς κειμένοις θὰ αὐξήσῃ ἀσφαλῶς τὸν ἀριθμὸν τοιούτων τοπωνυμίων.

2. Ὁ Καθηγητὴς Κ. Ἄμαντος (ἐνθ. ἄν. σ. 52), παρατηρεῖ ὅτι ὁ σχηματισμὸς τούτων μαρτυρεῖται ἤδη κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ παραθέτει παραδείγματα ἐκ Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἐν οἷς καὶ τὰ Ἑλενιανά καὶ Στεφανιανά.

3. Πάντα ταῦτα εἶναι κυριῶνυμα, δηλοῦντα τὰ κτήματα τὰ ἀνήγοντα εἰς τὸν κύριον μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐγκαταστάσεων, αἵτινες καθιστάμενοι μόνιμοι ἐξελιίσσοντο εἰς χωρία. Ὅπως τὰ κτήματα οὕτω καὶ οἱ εἰς αὐτὰ ἐργαζόμενοι ἀνήκον εἰς τὸν κύριον, ἐντέθεν συμπίπτουσι κατὰ τὸν σχηματισμὸν τοπωνύμιον καὶ ἐθνικῶν, ἐκ παραλήλου σχηματισθέντα καὶ οὐχὶ τὸ ἐν ἀπὸ τοῦ ἄλλου: Καλλεργιανά (κτήματα) καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς ἐργαζόμενοι Καλλεργιανοί. Ἀντιθέτως τὰ εἰς -ιανό λήγοντα τοπων., σχηματισθέντα εἰς ἄλλους χρόνους καὶ ἐξ ἄλλης αἰτίας, σχηματίζουσι ἐθνικῶν καὶ ὑπάγονται εἰς τὴν ἐν τῇ παρουσίᾳ πραγματεία ἐκτιθεμένην ἀρχῆν: Θεωραδιανιώτης (Θωραδιανό), Καρδουλιανιώτης (Καρδουλιανό), Διλιανιώτης (Διλιανό), Μπιτσαριανιώτης (Μπιτσαριανό), Σπυριδιανιώτης (Σπυριδιανό).

καὶ ἐξῆς πρέπει νὰ ἔλαβον χώραν ἐξελίξεις, αἵτινες ἐπήνεγκον μεταβολὴν τοῦ αἰσθημάτων τῶν λαλούντων ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς σχηματισμοὺς τούτους.

Κατ' ἐμὴν γνώμην, αἰτία τῆς μεταλλαγῆς τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθημάτων ὑπῆρξεν ἡ συντέλεια τῆς συνιζήσεως ἐν τῷ κορητικῷ ἰδιώματι. Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν ταύτης, ἔνεκα τῆς συνιζήσεως τοῦ *ι* τῆς καταλήξεως *-ιανός*, ὁ ἀριθμὸς τῶν συλλαβῶν τῶν διὰ ταύτης σχηματιζομένων ἐπιθέτων ἠλαττώθη κατὰ μίαν, τοῦθ' ὅπερ ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὸν πλησιασμόν τῶν δύο *ν*, ἥτοι τοῦ *ν* τῆς καταλήξεως καὶ τοῦ *ν* τοῦ θέματος καὶ κατὰ ταῦτα τὴν ἐν συνεχείᾳ ἄλλεπαλληλίαν τούτων. Διὰ τῆς συνιζήσεως δηλονότι ἡ συλλαβὴ *ι* ἠφανίσθη μετὰ τροπῆς τοῦ πρὸ αὐτῆς ἑρρίνου εἰς οὐρανικὸν *ν*. Τὴν δημιουργηθεῖσαν ταύτην ἄλλεπαλληλίαν τῶν δύο *ν* δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ τὸ γλωσσικὸν αἰσθημα ὡς ἄγουσαν εἰς ψελλισμόν, ἀπέφυγε δὲ τὸν σχηματισμὸν εἰς *-ιανός*, διὰ χρησιμοποίησεως τῆς ἰσοδυναμίου καταλήξεως *-ιότης*. Τὰ ἀνωτέρω τοπωνύμια εἰς *-ιανὰ* διετηρήθησαν ἀκριβῶς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν ὡς τοπωνυμίων, ἥτοι στοιχείων συντηρητικῶν, ἀκολουθούτων δυσκόλως εἰς τὰς γλωσσικὰς ἐξελίξεις, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι ταῦτα, εἰ καὶ παλαιότερον ἦσαν ἐπίθετα (Καλλεργιανὰ κτήματα = *Καλλεργιανὰ* τοπων.), γενόμενα τοπωνύμια ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τοῦ συστήματος τῶν ἐπιθέτων.

Ἡ ἀνωτέρω ἀναγκαία ἀνάπτυξις ἤγαγεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ προφυλακτικὴ ἀποφυγὴ ἔν τισι περιπτώσεσι τοῦ σχηματισμοῦ τοπικῶν ἐπιθέτων διὰ τῆς καταλήξεως *-ιανός* εἶναι φαινόμενον καθαρῶς νεοελληνικόν, ὑποκείμενον ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὰς μεθόδους τῆς συγχρονικῆς ἐρευνῆς, δημιουργεῖται δὲ διὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν δύο ἰσοδυναμίων στοιχείων *-ιανός* καὶ *-ιότης*.

Ἐπολείπεται νῦν νὰ διακριβώσωμεν τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ἐμφανίζεται κανονικότης τοῦ φαινομένου, καὶ νὰ ἴδωμεν ποῦ, πότε καὶ διατί κωλύεται αὕτη ¹.

Ἐν πρώτοις διὰ νὰ δημιουργηθῆ κακοφωνικὸν ζεῦγμα ἐπιβάλλον τὴν λειτουργίαν τῆς προφυλάξεως, πρέπει τὰ ζευγνύμενα ἔρρινα νὰ εἶναι ὁμοειδῆ.

Ἄν τὸ θέμα τοῦ τοπωνυμίου λήγῃ εἰς *μ*, κακοφωνία δὲν δημιουργεῖται καὶ ὁ σχηματισμὸς ἐπιτυγχάνεται ἀδιαφόρως εἴτε διὰ τῆς *-ιανός* εἴτε διὰ τῆς *-ιότης* : Ἄκουμιανός (Ἄκούμια), Ἀποσελεμιανός (Ἀποσελέμι), Ἀσημιανός (Ἀσήμι), Κατωσμιανός (Κάτω Σύμη), Κεραμιανός (Κεραμέ), Κουδουμιανός (Μονὴ Κουδουμᾶ), Μυξορρομιανός (Μυξόρρουμα), Ποταμιανός (Ποτα-

1. Τὰ συμπεράσματά μου στηρίζονται ἐπὶ τοῦ εἰς χεῖράς μου ὕλικου, ἰκανοῦ μὲν, ἀλλὰ πάντως μὴ περιλαμβάνοντος ἅπαντα τὰ ἐκ Κρήτης ἔθника. Πιστεύω ὅτι ἡ συμπλήρωσις τούτων δὲν θὰ ἀνατρέψῃ τὴν θέσιν τῆς παρούσης πραγματείας. Προτέρημα τοῦ ὕλικου μου εἶναι ὅτι προέρχεται ἐκ πάσης, σχεδόν, τῆς περιοχῆς (Δυτικῆ, Κεντρικῆ, Ἀνατολικῆ Κρήτη).

μιές), *Σιλαμιανός* (Σίλαμος, ή) κλπ. και *Ἀζοκεραμιώτης* (Ἀζοκέραμος), *Καλαμιώτης* (Καλάμη ἐν Κισσάμῳ καὶ Βιάννῳ), *Ἄιμαμιώτης* (Ἅγιος Μάμας), *Πανεθνιμιώτης* (Πανέθνυμος, ή) κλπ.

Δὲν δημιουργεῖται ὡσαύτως κακοφωνικὸν ζεῦγμα καὶ δὲν λειτουργεῖ προφύλαξις, ὅταν τὸ θέμα τοῦ τοπωνυμίου λήγῃ εἰς σύμπλεγμα *συμφώνου* + ν. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ χρησιμοποιοῦνται ἀδιαφόρως αἱ δύο συναγωνιζόμεναι καταλήξεις : *Ρεθεμιώτης* (Ρέθεμνον), *Ἀλαγμιανός* (Ἀλάγνι), *Ἀπολυχιανός* (Ἀπόλυχος), *Δαφμιανός* (Δαφνές), *Ὀρμιανός* (Ὀρνέ, ή), *Στερμιανός* (Στέρνες καὶ Ξεροστερμιανός - Ξεροστέρνια), *Σταμιανός* (Σταμιοί, οἱ) κλπ. καὶ *Λιμιμιώτης* (Λίμνες Μιραμβέλλου καὶ Λίμνη Κισσάμου), *Ξερολιμιμιώτης* (Ξερολίμνη), *Παλαιλιμιμιώτης* (Παλαίλιμνος), *Ἀγιοσεμιμιώτης* (Ἅγία Σέμνη) κλπ. Ἐπίσης *Γουρμιανός* (Γουρμιές Μονοφασίου) ἀλλὰ *Γουρμιώτης* (Γοῦρνες Πεδιάδος), *Μουρμιανός* (Μουρνια Μονοφασίου καὶ Μουρνέ Ἅγίου Βασιλείου), ἀλλὰ *Μουρμιώτης* (Μουρμιές Βιάννου) κλπ.

Ἄλλως δ' ὅμως ἔχουν τὰ πράγματα, ὅταν τὰ ζευγνύμενα ἔρρινα εἶναι ὁμοειδῆ καὶ ἐπάλληλα. Τότε λειτουργεῖ ἡ προφύλαξις μετ' ἀξιοπροσέκτου κανονικότητος. Τὰ παρατιθέμενα παραδείγματα εἶναι, νομίζω, ἀρκετὰ νὰ ἀποδείξουν τὴν κανονικότητα τοῦ φαινομένου, δύνανται δ' ἐν πάσῃ περιπτώσει εὐκόλως νὰ αὐξηθοῦν : *Ἀγαλιανιώτης* (Ἀγαλιανοῦ, τοῦ), *Ἄι - Γαλημιώτης* (Ἄι - Γαλήνη), *Ἀγριανιώτης* (Ἄι - Γιάννης ἐν Ἅγίῳ Βασιλείῳ, Ἱεραπέτρα καὶ Σφακίσις), *Ἄι - Κυρμιανιώτης* (Ἄι - Κυρμιανής), *Ἀγιοκωνσταντινιώτης* (Ἅγιος Κωνσταντῖνος Κισσάμου), *Ἄι - Κωνσταντινιώτης* (Ἅγιος Κωνσταντῖνος Ρεθύμνης), *Ἀγριανιώτης* (Ἀγριανὰ), *Ἀερινιώτης* (Ἀερινός), *Ἄλωνιώτης* (Ἄλωνες), *Ἀληθινιώτης* (Ἀληθινή), *Ἀλητζανιώτης* (Ἀλητζανή), *Ἀποκορωνιώτης* (ἔπαρχία Ἀποκορώνου), *Ἀραδαινιώτης* (Ἀράδαινα), *Ἀρμενιώτης* (Ἀρμένιοι Ἀποκορώνου - Ρεθύμνης - Σητείας), *Ἀρχανιώτης* (Ἀρχάνες), *Βιδιανιώτης* (Μονὴ Βιδιανῆς), *Βολιονιώτης* (Βολιόνες), *Βουλισμενιώτης* (Βουλισμένη), *Βενιώτης* (Βένι), *Γενιώτης* (Γένα), *Γιανμιώτης* (Γιανμιοῦ), *Γωνιώτης* (Γωνιές Πεδιάδος καὶ Γωνιὰ Ἀποκορώνου - Ρεθύμνης), *Δρακοπιώτης* (Δρακόνα), *Ζενιώτης* (Ζένια), *Θραφανιώτης* (Θραφανάς), *Θωμαδιανιώτης* (Θωμαδιανό), *Καρουζανιώτης* (Ἐπάνω - Κάτω Καρουζανά), *Κασανιώτης* (Κασάνοι), *Κουρουνιώτης* (Κουρουνές), *Κουστογιανμιώτης* (Κουστογιάννη), *Καμημιώτης* (Καμήνεος), *Καλαθειμιώτης* (Ἄνω - Κάτω - Πέρα Καλάθεινες), *Κουνεμιώτης* (Κούνενη), *Καλυβιανιώτης* (Καλυβιανή), *Καρδουλιανιώτης* (Καρδουλιανό), *Κοσκινιώτης* (Κοσκινᾶς), *Κατσιδονιώτης* (Κατσιδόνι), *Καριμιώτης* (Καρίνες), *Κυρμιανιώτης* (Κυρμιανὰ), *Λιλιανιώτης* (Λιλιανό), *Λακκωνιώτης* (Ἐξω - Μέσα Λακκωνία), *Λαμπινιώτης* (Λαμπινή), *Λιθινιώτης* (Λιθίνες), *Μαρωνιώτης* (Μαρωνιά), *Μπιτσαριανιώτης* (Μπιτσαριανό), *Νικηθιανιώτης* (Νικηθιανοῦ), *Ὀρμιώτης* (Ὀρμινοῦ), *Πριμιώτης* (Πρίνα Μιραμβέλλου - Πρινές Ρεθύμνης), *Πινιώτης* (Πινές), *Πλακαλιμιώτης* (Πλακάλιμι), *Ρωδακιμιώτης* (Ἄπάνω -

Κάτω Ρωδάκινο), *Σελινιώτης* (ἐπαρχία Σελίνου), *Σκινιώτης* (Σκινιά Μιραμβέλλου καὶ Σκινὲς Ἀποκορώνου), *Σκαλιανιώτης* (Σκαλάκι), *Σπυριδιανιώτης* (Σπυριδιανό), *Σταυρωμενιώτης* (Σταυρωμένος), *Ἄι - Στεφανιώτης* (Ἄι - Στέφανος), *Σιτανιώτης* (Σίτανος), *Τεμενιώτης* (ἐπαρχία Τεμένους), *Τριαλωνιώτης* (Τρία Ἀλώνια), *Χαννιώτης* (Χαννιά) κλπ. ¹.

Γ. Ι. ΚΟΥΡΜΟΥΛΗΣ

1. Περιέργως ἔν τισι ἐπιθέτοις δὲν φαίνεται δρῶσα ἡ μορφολογικὴ προφύλαξις. Τούτων σημαντικώτερον τὸ ἐμφανίζον ἔκτασιν *Πλατανιανός* (Πλατανὲς Ἁγίου Βασιλείου καὶ Κισσάμου, Πλατανεὲς Μονοφατσίου, Πλάτανος Καινουργίου καὶ Κισσάμου). Ἄλλα τινὰ μεμονωμένα ὡς: *Δραπανιανός* (Δραπανεὲς Κισσάμου), *Μακρωνιανός* (Μάκρωνας Κισσάμου), *Σκοτεινιανός* (Σκοτεινὸ Πεδιάδος) καὶ εἴ τι ἄλλο ὀφείλονται εἰς λόγους, οἵτινες πρέπει νὰ ἀναζητηθῶσιν εἰς τὴν περιοχὴν ἐμφανισεῶς των. Τέλος παρὰ τὰ σημειωθέντα ἀνωτέρω *Πρινιώτης* καὶ *Σκινιώτης* μαρτυροῦνται καὶ *Πρινιανός* (Πρινεὲς Μονοφατσίου) καὶ *Σκινιανός* (Σκινεὲς Μονοφατσίου).